

ÇAĞDAŞ TÜRKMEN ÇOCUK EDEBİYATININ KAYNAKLARI

SOURCES OF MODERN TÜRKMEN CHILDREN'S LITERATURE

Hıfzı TOZ*

Özet

Türkmen çocuk edebiyatı başlangıçta halk edebiyatının içindeki bir kol olarak gelişir. XX. Asrın başlarında Sovyetler Birliği'nin içinde, Komünist Parti'nin de yönlendirmesi ile ayrı bir dal olarak gelişmeye başlar. 1920'li yıllarda müstakil bir hüviyet kazanır. Bu bağlamda Türkmen çocuk edebiyatı'nın gelişimi üç temel kaynağa dayanır. Bunlar halk edebiyatı, klâsik edebiyat ve Sovyet halkları edebiyatı ve dolayısıyla Rus çocuk edebiyatıdır. Bu çalışmada, Türkmen çocuk edebiyatının kaynakları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türkmen çocuk edebiyatı, Türk dünyası çocuk edebiyatı, Sovyet halkları edebiyatları, klâsik Türkmen edebiyatı, Halk edebiyatı.

Abstract

Türkmen Children's Literature appears as a part of Public Literature at first. In the early XX. Century, it starts to develop as a separate branch with the guidance of the Communist Party in Soviet Unions. In 1920s it gains a self-contained existence. In this context, the development of Türkmen Children's Literature is based on three basic resources. These are; Public Literature, Classical Literature and Literature of Soviet Public and thus Russian Children's Literature. In this work, we are going to emphasize on the sources of Türkmen Children's Literature.

Keywords: Modern Türkmen Children's Literature, Children's Literature of Turks World, Literature of Soviet Publics, Classical Türkmen Literature, Public Literature

1. Giriş

Türk dünyasının önemli edebiyatlarından olan Türkmen edebiyatı, kendi içinde çocuklara yönelik unsurları da barındır. Çocukların eğitimini

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim üyesi.

temel alan bu unsurlar, çocuk edebiyatına da yön verir. Bu yönüyle oldukça çok zengin olan Türkmen çocuk edebiyatı, diğer türlerde olduğu gibi daha çok sözlü yollarla nesilden nesile ulaşır. Millî bir özellik arz eden unsurlar, gerek Türkmenler, gerekse Türk dünyası açısından büyük bir öneme sahiptir. Ancak bugün bu unsurları bir araya getirecek bilimsel ve akademik çalışmaların olmayışı, işin bir başka yanını teşkil eder. Umulur ki, bu çalışmalar artarak devam eder ve “Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı” üzerine ciddi ve kalıcı ortak çalışmalar yapılır. Bunun ardından ortak bir “Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı” oluşturulur ve bununla ilgili ortak kongreler, kurultaylar ve çalıştaylarla “Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı Tarihi”nin yazımı gerçekleştirilir. Bu küçük çalışma da, bu uğurda bir başlangıç olması arzusuyla yola çıkılarak yapılmıştır.

Türkmen çocuk edebiyatının kaynaklarına bakıldığında, Türkmen edebiyatı gibi Türkmen çocuk edebiyatının da üç önemli kaynaktan beslenerek günümüze kadar geldiği görülür. Bu kaynaklar arasında başta halk edebiyatı ürünleri olmak üzere klâsik edebiyat ve Sovyet halkları edebiyatları sayılabilir. Bu üç kaynağın etkilerini ve izlerini günümüzde de görmek mümkündür. Şimdi bu kaynakları sırasıyla ele alalım:

2. Türkmen Çocuk Edebiyatının Kaynakları

a. Halk Edebiyatı Ürünleri

Her yazılı edebiyatın kökü ve kaynağı çok eskilere kadar uzanır. Onu öğrenmeden o edebiyatın tarihini, son gelişmelerini anlamak oldukça zordur. Buna göre, bu edebiyatın doğuşunu ve gelişimini ortaya koymak için onun ilk kaynaklarına bakmak zorunluluğu vardır.

Yazılı edebiyatın edebî kural ve ilkelerinin biçimlenmesi için de halk yaratıcılığı bir örnek teşkil eder. Tarz açısından da zengin olan halk edebiyatı ürünlerinin ortaya çıkışı ve gelişimi tarihin derinliklerinde gizlidir. Halk edebiyatı ürünlerinin eserleri çok eski olmakla birlikte, onlar her zaman halk tarafından düzenlenip işlenerek günümüze kadar gelmiştir. (Tanrıgülyev, 1980: 44)

Halk edebiyatı ürünleri toplumun geçmişinden bugüne getirdikleri verimlerdir. Bu ürünlerin toplumla ve bireyle ilişkisi bulunur. Bir yanılla toplumu, bir yanılla da bireyi ilgilendirirler.

E.Artun, “Halk Edebiyatına Giriş” adlı eserinde, halk edebiyatının ana dili eğitiminde, Türkçenin sağlıklı öğrenilmesinde, çocukların söz varlığımızla tanışmasında, seslerin telaffuzu ve melodilerinin

öğrenilmesinde, konuşma ve yazı becerisinin gelişmesinde, zekâ ve dil becerileri kazanılmasında son derece önemli bir kaynak olduğunu söyler:

“Her topluluk kültürünü dilin yardımıyla yeni kuşaklara taşır. Ninniler, türkü, tekerleme, mani, bilmece, halk şarkıları çocuğun dil bilincinin oluşmasında, kültür oluşturmada da, etkili ürünlerdir. Bu ürünler Türkçe’yi, telaffuzunu ve melodisini, sözcüklerini, söz sanatlarını, söyleyiş kalıplarını öğretirken aynı zamanda toplumsal iletişimi de sağlar. Bilmeceler, sayışmalar ve maniler ayrıca yaratıcı zekâ ve dil becerileri kazandırır. Çocuklarımızın daha iyi konuşmasını, yazmasını istiyorsak, bu ürünlerin olumlu katkılarını göz önünde bulundurarak ailede, sosyal çevre ve okullarda halkımızın bu söz varlığını gündeme getirmeliyiz.

Halk edebiyatı ürünleri ana dili eğitiminde, Türkçe’nin sağlıklı öğrenilmesinde önemli katkılarda bulunur. Ninniler, türküler, mani, bilmece, tekerleme ve halk şarkıları çocukları anadilin söz varlığıyla tanıştırır. Bir dilin sözcükleri, deyimleri, söz kalıpları, dil estetiği, özdeyiş ve atasözleri bu halk edebiyatı ürünleriyle verilebilir. Dil eğitimi ayrıca bir kültür aktarımı olarak da, çocuklarda dil bilinci ve ulus bilincini güçlendirir. (Artun, 2008: 329)

Kültür, bir toplumda meydana gelen değerler bütünüdür. Toplum kendisini oluşturan bireylerle tarih, dil, kültür gibi ortak özellikleri paylaşarak gelişir. Bunda halk kültürünün ve onun ürettiği ürünlerin katkısı çok yüksektir. Bilhassa çocuk edebiyatının gelişmesi bakımından bu ürünler arasında yer alan masallar, bilmeceler ve bazı diğer türlerin üzerinde ayrıca durmak gereklidir.

Masallar, halk edebiyatının en eski türlerinden biridir. Toplum, her bir masala kendi döneminin en önemli meselesini sindirmiş ve orada kendi güncel sorunlarını ortaya koymuştur. Ortaya koyduğu bu sorun da halkın kendi arzu ve isteği, kendi düşüncesi ile çözülmüştür. Halkın gönlünden çıktığı ve halkı iyimserliğe çağırdığı için bu masalların iyileri dilden dile aktarılacak suretiyle yıllar içinde düzenlenerek günümüze kadar gelmişlerdir. Bu gibi zaman içinde olgunlaşan masal ve diğer halk edebiyatı ürünleri, büyükleri ve küçükleri eğitmekte, onların hayal dünyasını geliştirmekte büyük bir öneme sahiptir. O masalların çoğu belki, çocukların bilincine tamamıyla yönelik olmayabilir. Ancak, halk edebiyatı ürünlerinin en zengin türü olan masalların arasında çocukların gönlüne hitap eden, onlara estetik örneklik teşkil edecek olan eserler de az değildir.

Masallarda çalışkanlık, çalışmayı sevmek, yiğit-kahraman olmak, sözüne bağlılık, asalaklara, yurt işgalcilerine karşı savaşmak gibi yüce düşünceler, bu tür eserlerde özellikle ortaya konulur. Öne sürülen bu fikirler, halkın asırlar boyu oluşturduğu sosyal ahlâkının, ruhi tecrübelerinin ve gönlündekilerinin sanatsal ifadesidir. Bunlar hem

çocukların eğitimi için, hem de halkın mukaddes kanunları olarak kullanılmaktadır. (Tanrıgülyev, 1980: 44-45)

Masallar bütün Türk halkları edebiyatında karşımıza çıkan bir türdür ve hepsi de gerek amacı bakımında gerekse yapısı bakımından birbirine yakın özellikler taşırlar. Doç. Dr. Makbule Muharremova, Türk Halkları Çocuk Kongresi'nde sunduğu "Türk Halklarının Masallarına Karşılaştırmalı Bir Bakış" adlı bildirisinde Türk halklarındaki masalları karşılaştırmış ve şu tespitlerde bulunmuştur:

"Ele aldığımız bildiride, genel çizgileri ile biçim ve içerik açısından karşılaştırılarak incelenen Türk halklarının (Anadolu Türklerinin, Azerbaycanlıların, Özbeklerin, Türkmenlerin, Kazakların, Kırgızların, Rusya içinde yaşayan Türk halklarının) masalları tarihsel ve toplumsal olarak irdelenmeye çalışılmıştır. Halk masalları genellikle üç bölüm üzerine söylenir. Birinci bölümde masala giriş, ikinci bölümde masalın kendisi anlatılır, üçüncü bölüm ise masal sona erer. Anadolu masallarının birinci bölümünde masal ile hiçbir ilgisi olmayan bir tekerleme yer alır. Eğlendirici olan bu tekerleme, dinleyenin masal üzerine ilgisini çekmek içindir. İkinci bölümde masal anlatılır. Son bölümde de kısa bir tekerleme geçer ve masal çok kez mutluluk dilekleriyle biter. (Muharremova, 2008: 845)

Masalların yanında çocukların hayatında önemli bir yere sahip olan bilmeceler de önemli bir kaynaktır. Bilmeceler, çocukların kendi etrafındaki nesnelere görünüşüne, hareketine, özelliklerine olan gözlemini geliştirmekte çok büyük rol oynar. Bununla birlikte bilmeceler, çoğunlukla metaforik özellikte olup, bilinmesi istenen nesnenin özellikleri ve belirtileri başka nesnelere o şeye yakın olan görünüşlerinin, hareketlerinin, özelliklerinin üstünden beyan edilir. Bilmeceleri bilmek için düşünen insanın bu süreçte etrafındaki nesnelere yaptığı gözlem ile nesnelere tipleri, özellikleri ve hareketleri üzerine olan duygu ve düşüncelerini sessiz bir şekilde geliştirdiği de görülür. Bilmecelerin bir başka grubunda ise, sözü edilen nesnenin gerçekten kendisine ait olan özellikli tarafları söylenir.

Bilmecelerin şekli yanını ve özelliklerini ise, Artun şu cümlelerle özetler:

"Bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı, dinleyene ya da okuyana bırakan eğlenceli ifadelerdir. Bilmecelerde doğa unsurları ile bu unsurlara bağlı olayları; insan, hayvan, bitki gibi canlıları, eşyayı akıl, zekâ ve güzellik gibi kavramlarla değişik şekillerde ifadeler yer alır. Bilmeceler, kendine özgü bir usul ve gelenek içinde sorulur. Diğer halk ürünleri gibi toplumun, temel taşlarından olan değerleri, dinamikleri

belirlemede önemli rol oynar. Ayrıca bilmecelerde sorulduğu yöre insanının dünyaya bakışı ve estetik modelleri görülür.” (Artun, 2004: 191)

Bilmeceler, Türk dünyasının hemen hemen hepsinde bilinir ve farklı adlarla anılır. Doğan Kaya, *“Anonim Halk Şiiri”* adlı eserinde Türk topluluklarında bilmece sorma geleneğinin hala kültürel bir değer olarak yaşadığını belirttikten sonra, bilmecelerin Türk boylarında kullanılan karşılıklarını verir. Buna göre, Azerbaycan’da ve Irak Türkmenlerinde tapmaca, Karaçay Malkar bölgesinde yumak, Kazaklarda cumbak, Kırgızlarda tabışmak ve Türkmenlerde matal, tapmaca ve taptı biçiminde anılır. Bazı bilmecelerde *“Bu ne tap/Bu ne bil?”*; *“Tap nedi/Tapış nedi?”*; *“Ol ne zat? Yabap ber Bu ne?”* biçiminde soru sorma ve cevap isteme ritüelleri bulunur. Kaya bu durumu şöyle izah eder:

“Tüm Anadolu’da olduğu gibi Türk topluluklarında da bilmece sorma geleneği korunan kültürel değerler arasındadır. Altay Türklerinde bilmece geleneği yani soru sorma, cevap isteme şekli, Anadolu’da pratiklerle aynıdır. Bazı bilmecelerde, Irak Türklerinde olduğu gibi “Bu ne Tap /Bu ne bil?” sözü bulunur. Bilmece, Azerbaycan’da tapmaca adıyla bilinir. Azerbaycan Türklerinin oldukça zengin tapmaca geleneği vardır. Canlı cansız varlıklar, hadiseler, mücerret ve müşahhas kavramlar Azerbaycan’da hep tapmacaya konu olmuştur. Buna bağlı olarak tapmacayla ilgili olarak da pek çok yayın gerçekleştirilmiştir. Irak Türkmenleri, bilmeceye tapmaca derler. Bilmece sormadan önce “Bul nedir, buluş nedir?” anlamına gelen “Tap nedi, tapış nedi?” sözü kullanılır. Bilmecelerin sorulması ve cevabın bulunması geleneği hemen hemen Türkiye’deki gibidir. Karaçaylar bilmece yerine yumak sözünü kullanırlar. Beyit şeklinde söylenen sözlere; “Ol ne zat? Yabap ber. Bu ne?” gibi sorular eklenir. Kazaklar, bilmeceye “cumbak” derler. Kazak bilmeceleri hususunda 1938 yılında önemli bir makale yazan Muhtar Avvezov, bilmecelerin Kazak folklorundaki yerini ele aldıktan sonra, özellikleri üzerinde durmuştur, Kırgız Türklerinin “Tabışmak” sözüyle karşılıkları bilmece, tapmak “bulmak” fiilinden türetilmiştir. Türkmenlerin matal, tapmaca, taptı dedikleri bilmeceler, Türkmen Dilinin Sözlüğünde; “Cevabını düşünerek bulmak için dizilen, bulunması zor ifadeler.” olarak anlamlandırılmıştır.” (Kaya, 2004: 544)

Bilmecelerin farklı farklı gençleri ve insanları düşünmeye mecbur ettiği, bununla birlikte fikir-oyunla, aklın ve dünyaya bakışın gelişmesine de yardım edegeldiğini anlamak mümkündür. Bundan başka, çocukların düşüncelerini, dil ve kelime zenginliğini geliştirmekte, dilin güzelliğini anlamakta, etrafını, çevresini kuşatan nesnelere öğrenmesinde, genel olarak düşüncelerinin artmasında, bilmecelerin asırlar boyunca çok büyük önemi olduğu bilinen bir gerçektir. Bilmeceler, çocuk edebiyatının bir parçası olarak çok uzun zamanlardan beri devam edegelen bir olgudur.

Halk edebiyatının çocuklara yönelik türleri buraya kadar ele alınanlarla sınırlı değildir. Bunlardan başka türler de vardır. Bunlar arasında sanavaçlar (tekerlemeler), yanılmaçlar (yanılmaca tekerlemeleri), hüvdiler (ninniler), atasözleri, deyimler ve destanları sayabiliriz.

Bizdeki tekerlemelerin bir karşılığı olan Sanavaç ve yanılmaçlar Türkmen çocuk edebiyatının önemli kaynaklarından. Sanavaç, bir solukta söylemek demektir. Sözün ses ve müzikal değeri ile akıcılığına bakılır. Yanılmaç ise, sanavaçlarla aynı anlama gelir. Onların lirik türüdür. Zor sözlerin söylenişini kolaylaştırmak maksadıyla kullanılır. Sanavaç ve yanılmaçlar üzerine Prof. Dr. Gurbandurdı Geldiyev'in Bakü-Azerbaycan'da yapılan "Türk Halkları Edebiyatı II, Beynelhalk Uşaq Edebiyatı Kongresi'nde sunduğu "Türkmen Halk Edebiyatında Çocuk Türleri" adlı tebliği dikkati çeker. Tebliğinde sanavaç ve yanılmaçları etraflıca değerlendirerek geniş ve önemli bilgiler veren Geldiyev, sanavaç ve yanılmaçlar için şunları söyler:

Sanavaçlar (tekerlemeler): Bu türün adı "sanamak" fiilinden türetilmiştir. Bir metni aralık vermeden, bir solukta sayıp çıkmak, yani söylemek anlamına gelir. Sanavaçlarda bentlerin, mısraların, sözlerin şekline; yani müzikal ses değerine, akıcılığına özel bir ehemmiyet verilir. Bu şairane tür üç-dört yaşından on dört-on beş yaşına kadar devam eden yaş diliminde oynanır. Sanavaçlar çoğunlukla bedii okuma şeklinde icra edilir. Onların arasında küçük sahne-diyalog şeklinde, değişik hareketlerle bağdaştırılarak söylenenler de vardır. Sanavaçların bu hususiyeti, göz önünde tuttuğu maksattan ve hedef kitlesinden kaynaklanmaktadır.

Yanılmaçlar (yanılmaca tekerlemeleri): Bu türün ismi "yanılmak, yalnırmak, yalnışmak" şeklindeki infinitif fiilden türemiştir. Bu ismin "Yeñiltmeç" şekli de var. Dili ezip, zor sözlerin söylenişini kolaylaştırmak maksadıyla kullanılır. Yanılmaçlar kendi karakterine göre sanavaçlara yakın olan lirik türdür. Yanılmaçlarda seslerin, sözlerin, cümle-mısraların şekline özellikle dikkat ediliyor. Yanılmaçlar edebî formun ihtiyarındaki tür(dür)." (Geldiyev, 2008: 83-86)

Türkmenistan Türklerinin sözlü edebiyatında meydana getirilen sözlü ürünlerden biri de Türkmen kadınlarının sanatkarâne ürünleri olan hüvdiler (ninniler)'dir. Ninnileri-hüvdileri, çocukların kendisi söylemese de o, doğrudan doğruya çocuk ile ilgilidir. Onları, anneler ya da kendisine söylenen çocuğun büyük kız kardeşi söyler. Hüvdiler (ninniler), körpe çocuklara yönelik olarak yaratılmış eserlerdir. Hüvdilerde çalışkanlık, vatani sevmek, temizlik, dostluk-barış-uyum gibi fikirlerden birkaçı yalın ve basit bir dille ifade edilir.

Hüvdiler (niniler), sözlü edebiyat içinde yer alan ve çok eski zamanlara kadar uzandığı düşünülen bir halk edebiyatı türüdür ve anne ile çocuğu arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelen bu tür, kendine mahsus bir ezgi ve makam ile söylenerek çocuğu rahatlatmak ve rahat uyumasını sağlamak için söylenir.

“Ninni, anne ile çocuk arasında bir iletişim vasıtası, bir bağıdır. Annenin söylediği ninniler, birçok işleve sahiptir. Asıl amacı çocuğu uyutmak, rahatlatmak olan ninni, anne ile çocuğun yüreğinde bir köprü gibidir. Çocuğun dil ve kültür öğrenimini sağlar. Çocuğun ilk ve en önemli mektebi annedir. Anneden aldığı ilk dersler ise ninnilerdir.” (Kılıç, 2007: 345)

Halk edebiyatının önemli türlerinden biri de atasözleri ve deyimlerdir. Atasözleri asırlar içinde kazanılan tecrübelerin ve kazanımların nasihatlaştırılarak sonraki nesillere bir ders ve öğüt olacak şekilde aktarılmasıdır.

“Deyimler (tabirler) ise, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış ifadelerdir. İki veya daha fazla kelimedden oluşan bu dil birlikleri, duygu ve düşüncelerimizi, dikkat çekecek biçimde anlatırken aynı zamanda isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünümlü gramer unsurlarıdır.” (Elçin, 2000: 642)

Sözlü edebiyat verimlerinin tarihin derinliklerinden damıtılmış biçimleri olan atasözleri ve deyimler, çocuk edebiyatının göz ardı edemeyeceği öğelerdendir. Yüzyıllar öncesinden gelen bu yargılar, dilin en veciz şekliyle, kıvrak bir ifadeyle ve o dilin en ince noktalardan hareketle, en kısa şekliyle oluşturulmuşlardır. Bu da atasözü ve deyimlerin o millete ait olan millî unsurlarını, hayat tecrübelerini, gözlemlerini, yaşama biçimlerini anlatan ve o milletin dil özelliklerini ortaya koyan dil ürünleri olmasını sağlar. Atasözleri ve deyimler, çocuklara bu değerleri aktarmada çok önemli edebî verimler olarak karşımıza çıkar.

Destanlar, bütün Türk dünyası edebiyatlarında olduğu gibi gerek küçükler ve gerekse büyüklerin hayal dünyasında ve ufkunda önemli bir yere tutan bir diğer önemli türdür. Tarihin başlangıcı sırasına veya karanlık bir dönemine kadar uzanan destanlar, hem ait olduğu milleti, hem de çok eski zamanlara ait olmasından dolayı da insanlığı ilgilendiren edebî mahsullerdir. Dünyanın en eski edebî mahsullerinden olan destanlar, toplumların bir anlamda bilinçaltılarını ortaya koyarlar. Destanlar, sözlü olarak oluşturulurlar ve zaman içinde nesilden nesile anlatılarak daha sonraları yazıya geçirilirler. Destanlar, çocuğun geçmişini, kültürünü ve

kültürünün kaynaklarını, tarihini, millî değerlerini öğrenmesi ve çocuklara öğretilmesi açısından önem arz eder.

A. Yalçın – G. Aytas, “Çocuk Edebiyatı” adlı eserlerinde destanın tanımını yaparak destanın Batıdaki karşılıklarından bahseder:

“Dilimizde destan olarak adlandırdığımız bu kavram, batı dilleri ve edebiyatlarında “epos”, “epope”, “mit” kelimeleriyle karşılanmaktadır. Destan nasıl bizde yazarı belli mazmun kahramanlık şiirleri ise batı edebiyatında da “epope” aynı karşılığı almaktadır. Burada yazarı belli olmayan, bilinen en eski dönemlerden başlayarak bir toplumun yaratılış, gökyüzü ve yeryüzü ilişkileri, büyük toplumsal çalkantılar, yüksek kahramanlık ve varoluş öykülerini ağızda ağza söyleyerek önceleri sözlü olarak anlatılan manzum öykülere de destan adını veriyoruz. Aynı kelime batı edebiyatında “mit” ya da bunu inceleyen ve araştıran bilime mitoloji adı verilmektedir.” (Yalçın-Aytas, 2002: 81-82)

Destanlar, halk yaratıcılığının bir ürünü olarak edebiyatların gelişmelerine etki etmiş ve zengin bir hazine olarak her dönemde sanatçılara ilham kaynağı olmuştur. Destanlar yönünden bir hayli zengin olan Türkmen edebiyatı, bu geleneği geçmişten günümüze kadar getirir. Geçmişteki destanın ve destan kahramanlarının yerini bugün ise, ‘poema’ diye anılan ‘konulu şiir’ veya ‘manzum hikâye’lerin ve kahramanlarının aldığını söylemek yanlış olmaz. Bugün Rus edebiyatından Türkmen edebiyatına geçen ve bir hayli rağbet gören poemanın, geçmişteki destanlara benzediğini söyleyebiliriz.

Numuhammet Andalib’in “Leyli ve Mecnun”, Şabende’nin “Gül-Bilbil” gibi destanların yanı sıra “Şasenem-Garıp”, “Göroğlı”, “Garaca Batır”, “Zöhre-Tahir” gibi destanlardaki sevgi, yiğitlik, vefa, vatanseverlik, çalışkanlık, haksızlığa karşı çıkma gibi yüce duygular, bu ve bunun gibi eserlerde öne çıkarılır. (Tanrıgülyev, 1980: 56-58)

b. Klâsik Edebiyat

Her bir edebiyatta, her bir eserde geçmiş edebiyatın tesirini, izlerini bulmak ve görmek tesadüfî değildir. Bunun sebebi günümüz edebiyatı, geçmiş edebiyatın en iyi ve en güzel örneklerini alarak yoluna devam eder.

Türkmen çocuk edebiyatının beslendiği kaynaklardan biri de klasik edebiyattır. Türkmen klâsik edebiyatından hayatın gerçeklerini, niteliğini, ustalığı, dili işleme gibi birçok meseleyi öğrenmek mümkündür. Mesela, Dövmemmet Azad’ın “Vagzı-Azat”; Magtımğulı’nın “Türkmenin”, “Izlamayan Bolar mı”, “Can İçinde”; Seydi’nin “Sen, Çölün”, “Goşa Pudagım”; Gaybı’nın “Otuz İki Tohum Kıssası”; Meteci’nin “Bugday;

Misingilic'in "Daglar" gibi şiirlerinde vatana ve onun güzel tabiatına olan sevgi ifade edilir.

Sözlü halk edebiyatı verimleri bütün dünyada olduğu gibi, Türk Dünyası çocuk edebiyatlarının da ilk örnekleri olarak görülürler ve bu ürünlerin etkileri yüzyıllar boyunca sürer. Toplumların kültürel hayatlarının devamı, yaşaması demek olan bu ürünler, bazen de yüzyıllar içinde şekil değiştirerek asırlar içindeki yolculuğuna devam ederler. Halk edebiyatının ürünlerinden ve dolayısıyla sözlü geleneklerden istifade ederek ve ilham alarak yeni eserler oluşturma düşüncesi, Türk Dünyası edebiyatlarında da görülen bir durumdur. Azerbaycan, Özbek edebiyatlarında olduğu gibi klâsik dönem Türkmen edebiyatında da bu durumu görmek mümkündür. Klâsik dönem Türkmen edebiyatının önemli eserlerinden olan Azadı'nın "Vagzi-Azat" adlı eserinin de bu amaç ve kaygılarla oluşturulduğunu görürüz. Gelecek nesilleri eğitmeyi amaçlayan bu eserin çocuklar tarafından anlaşılmasının zor olmasından, dilinin ağırlığından, içindeki dinî düşüncelerin çocukların seviyelerinin üstünde olmasından dolayı, bu anlamda pek başarılı olduğunu söyleyemeyiz.

Ancak bu konuda ve bu dönemde Azerbaycan ve Özbek sanatçıların başarılı örnekler verdiğini görürüz. Mesela Azerbaycan sanatçıları A. Bakıhanov'un "Nesihatnaması"nı; S. Şirvan'ın "Ayı ve Sıçan", "Şagal ve Horoz" gibi birçok alegorik masalını ve Mürze Alekper Sabır'ın "Çaga ve Buz", "Ağacların Cedeli" ve bunu gibi eserlerini; Özbek sanatçısı Furkat'ın "İlim", "Suvorov"; on dokuzuncu asrın sonları, yirminci asrın başında çocuklar için güzel eserler veren Hemze Hekimzade Niyazi'nin "Başlangıç Mekdepler Üçin Edebi Okuv", "Kitap", "Galam" ve diğer eserlerini buna örnek verebiliriz. Bu eserlerin başarı noktasını, çocukların hayatlarının anlatılması ve çocukların anlayışlarına yakınlık oluşturur. (Tanrıgulyev, 1980: 58-62)

Klâsik dönem Türkmen çocuk edebiyatında bugünkü anlamda çocukların doğrudan hedef alındığı eserler yerine, büyükler edebiyatında çocuklara yönelik, onları eğitmeyi, terbiye etmeyi amaçlayan eserlerin olduğunu görürüz. Gayıbı'nın "Otuz İki Tohum Kıssası"nda olduğu gibi.

Gayıbı'nın ekinlerin özelliklerini ortaya koyduğu "Otuz iki tohum kıssası" adlı eseri ise bir münazara şeklindedir. Bu münazaranın kahramanları ise, bitkiler ve hayvanlardır. Bu alegorik karakterler, dönemin çok önemli bir meselesini tartışmaktadırlar ve bu tartışmadan da gerçekler, galibiyetle çıkar. Bu edebî tür, orta asır edebiyatında çok kullanılan bir türdür. Ekinlerin mücadelesine dayanan bu eser, çok ilgi

çekicidir. Çünkü bugünün çocuklarına mücadeleyi, çalışmayı, çabalamayı öğretir.

Türkmen çocuk edebiyatının gelişimine bakıldığında görülür ki, Türkmen çocuk edebiyatı, Sovyet dönemine kadar olan süreçte büyükler edebiyatının içinde yer alarak varlığını sürdürür ve Sovyet döneminden sonra müstakil bir edebiyat olur. Bu gelişim yoluna halk edebiyatından ve klâsik edebiyattan aldığı güç ve ilham ile devam eder. Bugün bile klâsik edebiyatın şahsiyetlerinin ve eserlerinin bıraktığı izleri günümüz çocuk edebiyatında da görmek mümkündür.

c. Sovyet Halkları Edebiyatı

Sovyetler dönemindeki çocuk edebiyatının gelişiminin önünde Sovyetler Birliği'ne dahil olan halkların ve özellikle de Rus edebiyatının geçmişlerinden getirdikleri çocuk edebiyatına ait olan birtakım örnekler bulunmaktadır. Sovyet hakimiyeti ise, sonraki yıllar içinde bu örneklerin bütün Sovyet halklarının millî edebiyatlarına örneklik teşkil etmesi için imkânlar sağlar. Türkmen çocuk edebiyatının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde, özellikle diğerlerine göre çok daha gelişmiş olan Rus edebiyatının çok önemli rolü bir rolü vardır. Rus edebiyatının, çok eski yıllara uzanan bir geçmişe ve tecrübeye sahip olması bunda etkilidir. Bu çaba, 19. asrın başlarından beri gittikçe güçlenerek devam ediyordu. Bazı Rus sanatçılar, çocuklar için eserler kaleme alıyorlar ve yalnız çocuklara yönelik eserler de veriyorlardı. K. D. Puşkin'in halk arasında söylenen çocuklara ait anlatıları derlemesi ve düzenlemesi, ayrıca kendisinin de kaleme aldığı çocuklara yönelik hikâye ve masallar ile birlikte bir araya getirerek eserler oluşturmaya buna açık bir örnek teşkil eder.

Çocuklara bilim vermek, onları iyi eğitmek gerektiğinin altını çizen Rus yazarlardan bir diğeri de Lev Tolstoy'dur. Onun öğretmenlik yaptığı yıllarda, küçük çocuklara yönelik basit ve kolay anlaşılır hikâye ve şiirler çok azdı. Bunun üzerine o, çocuklar için "Harplik (alfabe)" ile edebiyat eğitimine yönelik dört adet kitabı ve sadece gençlerin hayatından alınan meşhur "Nikitanın Çagalığı (Çocukluğu)" adlı uzun hikâyesini kaleme alır. Onun küçükler için yazdığı ilginç hikâyeleri, birçok dilde yayımlanır. O hikâyeler, başlangıç sınıflarından ileriki yıllara doğru ders kitaplarında yerini almaktadır. Bunun sebebi de, o büyük yazarın hikâyelerinde yıllarca tembellik etmeden çalışma ve eğitim gibi konuların öne çıkarılmasıdır. Bu ise büyük yazarın, küçükler için eser vermeye ne kadar dikkat ettiğini göstermektedir. O, sadece çocuklar için eserler vermekle sınırlı kalmamış, çocuk edebiyatı hakkında makaleler de kaleme almıştır.

Türkmen çocuk edebiyatına etki eden Sovyet sanatçıları bunlarla sınırlı değildir. Türkmen çocuk edebiyatına etki eden diğer sanatçılar şunlardır:

Aleksey Maksimoviç Gorki (1868-1936), Viladimir Viladimiroviç Mayakoviski (1893-1930), Samil Yakovleviç Marşak (1887-1964), Korney İvanoviç Çukovski (1882-1969). Elbette Rus çocuk edebiyatı üzerine eser veren sanatçılar burada anılanlar kadar az değil, daha fazladır. Burada anılan sanatçılardan başka A. Tolstoy, P. Bacov, A. Gaydar, S. Alekseyev gibi daha birçok sanatçıyı da saymak mümkündür. Bu isimlerin etkileri ve Rus çocuk edebiyatı, tabiatıyla Türkmen çocuk edebiyatının ortaya çıkmasındaki üçüncü kaynağı oluşturur. Bu isimlerin, Türkmen çocuk edebiyatının genel edebiyattan ayrılıp, ayrı bir dal olarak şahsiyetini kazanmasında, rolü ve payı büyüktür.

Sonuç

Başlangıcı sözlü edebiyat olan Türkmen çocuk edebiyatı, üç önemli kaynaktan beslenerek günümüze kadar gelir. Bu üç kaynaktan birincisi olan halk edebiyatı ürünleri, o toplumun kültürüne ait olan verimlerdir ve çocuğun o toplumun, halkın kültürünü ve inancını, yaşama biçimini, geleneklerini ve dilini öğrenmesine yardım eder. Çocuğun insanî ilişkilerini, yeteneklerini, anlatma ve konuşma becerisini geliştirir. Denilebilir ki, çocuğa millî bir bilinç ve kültür vermede, dilini konuşmasında, ifade edebilme gücü kazanmasında, kısaca çocuğun eğitiminde ve idrâkini güçlendirmede çocuk edebiyatı ve ürünleri önemli bir yer tutar.

Türkmen çocuk edebiyatının bir diğer kaynağını teşkil eden klâsik edebiyat ise, onun gelenekten istifadesini ortaya koyar. Klâsik dönem Türkmen sanatçılarının etkilerinin bugün de devam ettiğini göstermesi açısından önem arz eder.

Üçüncü kaynak olan Sovyet halkları edebiyatı ise, Türkmen çocuk edebiyatının Sovyetler içindeki diğer halklarla olan münasebetini ve birbirlerine olan etkisini gösterir. Bir başka deyişle bu kaynak, özellikle Rus çocuk edebiyatının ve Sovyetler içindeki halkların çocuk edebiyatlarının birbirlerine ve Türkmen çocuk edebiyatına olan etkisini ve gelişim sürecini göstermesi açısından önemlidir.

Bir başka dikkat çeken yan ise, dünyaca tanınan ve bilinen önemli Rus çocuk edebiyatı sanatçılarının sadece Sovyet halklarının çocuklarına değil, dünyadaki diğer halkların çocuklarına da etki etmesidir, denebilir.

Türkmen çocuk edebiyatının bağımsız bir edebiyat olarak bugün dünya sahnesinde bulunmasında bu üç kaynağın da önemli payı vardır. Bu gün gelişimini sürdüren Türkmen çocuk edebiyatı, bu kaynaklardan beslenerek yoluna devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman (2004). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- ARTUN, Prof. Dr. Erman (2008). "Ortak Türk Kültürü Ürünlerinin Çocuk Edebiyatına Katkıları", -*Türk Halkları Edebiyatı II – Beynelhalk Uşaq (Çocuk) Edebiyatı Kongresi-Materialler (Bildiriler) 1. Kitap*, Bakü: Qafqaz Ün.Yay.
- ELÇİN, Şükrü (2000). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yay.
- GELDİYEV, Prof. Dr. Gurbandurdı (2008). "Türkmen Halk Edebiyatında Çocuk Türleri", *Türk Halkları Edebiyatı II–Beynelhalk Uşaq (Çocuk) Edebiyatı Kongresi-Materialler (Bildiriler) 1. Kitap*, Bakü: Qafqaz Ün.Yay.
- KAYA, Doğan (2004). *Anonim Halk Şiiri*, Ankara: Akçağ Yay.
- KILIÇ, Ayşe(2007). *Türkmenistan Türklerinin Sözlü Edebiyatında Hüvudiler (Ninniler)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Ün. Sos. Bil. Ens.
- MUHARREMOVA, Doç. Dr. Makbule (2008). "Türk Halklarının Masallarına Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Türk Halkları Edebiyatı II – Beynelhalk Uşaq (Çocuk) Edebiyatı Kongresi-Materialler (Bildiriler) 2. Kitap*, Bakü: Qafqaz Ün.Yay.
- OY, Aydın (1991). *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay.
- TANRIGULİYEV, Kayum (1980). *Türkmen Çağalar Edebiyatı*, Aşgabat: Magarif Neşriyatı,
- TÜRKMEN DİLİNİN SÖZLÜĞÜ (1962). Aşgabat: Türkmenistan SSR İlimler Akademiyasının Neşriyatı.
- TÜRKMEN EDEBİYATININ TARİHİ (1984). "Çağalar Edebiyatı", VI. Tom (Cilt), 2. Kitap, Aşgabat: İlim Neşriyatı.
- TÜRKMEN SOVYET ÇAĞALAR POEZİYASININ ANTOLOGİYASI (1988). (Haz.: N. Bayramov), Aşgabat: Magarif Neşriyatı.
- YALÇIN A.-AYTAŞ G. (2002). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yay.